Gronddepots, kansen voor oeverzwaluwen als broedvogel?

Oeverzwaluwen hebben tijdens het broedseizoen een moeilijk bestaan. Er is vaak gebrek aan een geschikte en veilige plek om de jongen groot te brengen. Soms broeden oeverzwaluwen spontaan in een gronddepot. Daaruit ontstond het idee de structurele mogelijkheden hiervan te onderzoeken. Wat heeft dat opgeleverd?

Jelle Harder

Iedere vogelaar weet wel dat oeverzwaluwen broeden in een zelf gegraven nestgang die zich bij voorkeur bevindt in een steile grondwal. Vanouds zal dat zijn geweest aan de steile oevers van beken of rivieren. Door menselijke activiteiten ontstonden ook tijdelijke bouwputten en grondhopen, die nestelmogelijkheden bieden. Daaraan gekoppeld kwamen er plaatsen om tijdelijk grond op te slaan, de gronddepots. Meerdere malen wordt er vastgesteld dat er plotseling oeverzwaluwen zijn gaan broeden in een gronddepot. Bijna altijd is dat ongewild, of anders gezegd: de grondeigenaar heeft het liever niet want zijn bedrijfsactiviteiten kunnen er door geremd worden.

Tijdens de eerste Stadsvogelconferentie in 2006, georganiseerd door Vogelbescherming Nederland, maakte ik kennis met een groot grondbedrijf in Flevoland. In een standje toonden zij foto's van een tijdelijke oeverzwaluwwand die bewust was gecreëerd op hun eigen gronddepot. Op een deel, dat tijdens het broedseizoen onaangeroerd zou blijven, was met machines van het grondbedrijf een lange broedwal gemaakt. Nog in dat zelfde jaar broedde er een groot aantal oeverzwaluwen in. Hierdoor ben ik op het idee gebracht dat dit natuurlijk ook op andere plaatsen zoals in Noord-Holland te realiseren moet zijn.

Jonge oeverzwaluwen in nestopening Foto: Wim Smeets

Uitgangspunten
Voor het creëren van een mogelijkheid voor oeverzwaluwen om in een gronddepot te broeden zijn minimaal twee doelstellingen van belang. De eerste is dat een gerealiseerde wand de bedrijfsvoering op geen enkele manier in de weg mag staan. Het bedrijf wil namelijk geen financiële schade ondervinden als ze bewust de zwaluwen toelaat op het depot. De tweede doelstelling is dat een wand waar oeverzwaluwen in broeden tijdens het broedseizoen niet verstoord mag worden. En volgens artikel 11 van de Flora- en faunawet mag dat ook niet.
Voor het maken van een wand is het kiezen van de juiste plek daarom van groot belang. Doorslaggevend is dat de grond op die plek gedurende het broedseizoen kan blijven liggen. Andere belangrijke zaken zijn bijvoorbeeld: is het voldoende schone grond zonder belemmerende ongerechtigdheden, is er een vrije aan- en afvliegroute, zijn er foerageermogelijkheden in de omgeving, e.d. Kan de depoteigenaar zich vinden in de doelstellingen, dan kunnen er zaken gedaan worden. Doorgaans heeft de eigenaar een of meer grondverzetmachines op het depot die ingezet kunnen worden, zonder dat het al te veel kost. In de praktijk betekent het dat de eigenaar op een moment dat het hem uitkomt de oeverzwaluwwand realiseert. Dat is geen enkel probleem als hij goed geïnstrueerd is en de uitvoering voor aanvang van het broedseizoen gereed heeft. Voor oeverzwaluwen is dat uiterlijk eind maart. Deze werkwijze kan er toe leiden dat een bedrijf jaarlijks een plek op het depot heeft waar een tijdelijke broedwand voor oeverzwaluwen kan worden gemaakt.

Grote depots in 2009-2011
Door mijn werk bij Landschap Noord-Holland was ik in de gelegenheid een lijstje te laten samenstellen van de grootste grondbedrijven in de provincie. Samen met collega Jeanine Hamers werd begin 2009 een eerste opzet gemaakt voor de uitvoering. Aan de eigenaren van grote gronddepots (zie kader) werd als introductie een brief gestuurd met informatie over de oeverzwaluw en het gemak waarmee deze vogels op een gronddepot te helpen zijn aan een mogelijke, maar tijdelijke, broedplaats. Aangeboden werd hen te adviseren over de juiste aanpak van aanleg en onderhoud. De nadruk werd er op gelegd dat medewerking aan het project de bedrijfsvoering niet in de weg mag staan. Kort daarna werden de depoteigenaren telefonisch benaderd om hun medewerking te polsen.
Uiteindelijk waren er in 2009 vijf grote bedrijven die met Landschap Noord-Holland in zee zijn gegaan. Jeanine verzorgde de verdere contacten en bezocht de bedrijven die gelegen waren in Den Helder, Middenmeer, Westelijk havengebied Amsterdam, Lutkemeerpolder en Zeeburgereiland (Figuur 1). In dat proces werden ook contacten gelegd met enkele leden van locale vogelwerkgroepen die mogelijk voor de continuïteit zouden kunnen zorgen.

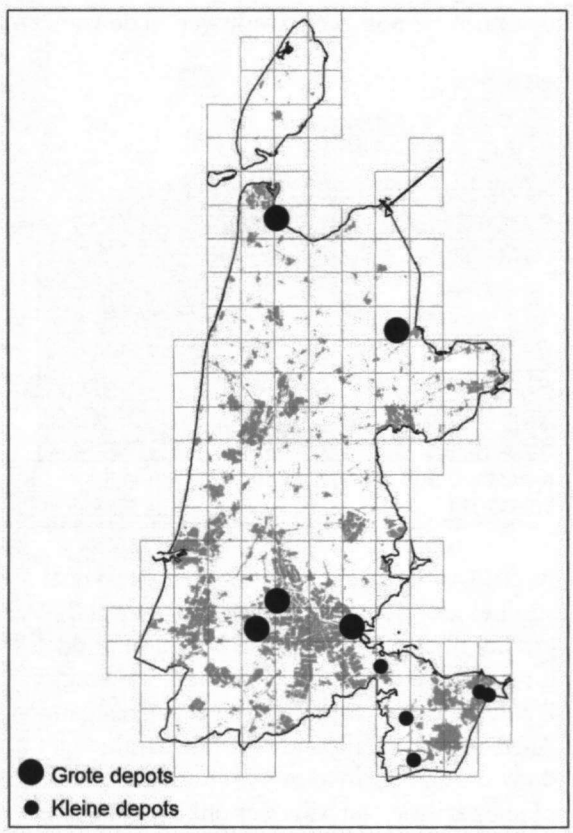

Figuur 1. Ligging van de besproken depots in 2009-2011

Groot en klein depot
De mogelijkheden zijn bekeken op grote en kleine gronddepots. In dit project hadden de grote depots een oppervlak van circa 10 ha of groter. Op de kleine depots was het grondoppervlak circa 0,2 tot 0,5 h

Drie jaar contact en overleg met deze grote bedrijven heeft vrijwel geen resultaten opgeleverd. Voortdurend waren er argumenten

waarom er niets tot vrijwel niets kon worden gerealiseerd. De enige gunstige uitzondering was het Gronddepot de Vries en van der Wiel bij Den Helder. Van 2009 tot en met 2011 is het bedrijf steeds een stap verder gegaan in het geschikt maken van stukjes terrein als mogelijke broedplaats voor de oeverzwaluwen. Zo werd in een betonnen keerwand van ruim een meter hoog een aantal gaten geboord waardoor er een soort kunstwand ontstond. Ook werd aan een oude grondoprit een steilwand gecreëerd. Jammer genoeg kwamen er in 2010 geen oeverzwaluwen in deze wanden. Wel spontaan in een ingezakt dijkje bij hetzelfde depot! In 2011 werden door de medewerking van vrijwilligers deze voorzieningen verder geoptimaliseerd, maar ook nu weer nog geen zwaluwen in de wanden.

Keerwand met geboorde gaten bij Den Helder 30-3-2011. Foto: Jelle Harder

In 2011 is door het bedrijf opnieuw een deel van het gronddepot als oeverzwaluwwand geschikt gemaakt. De wand bestaat inmiddels uit meerdere delen van elk circa 15 m lengte. Bij de telling op 3 juni waren er 84 nestgangen. Aardige bijkomstigheid is dat de zwaluwen bij de wand ook geringd mochten worden. In de afgelopen drie jaar zijn hier enkele honderden volwassen en jonge oeverzwaluwen geringd. Jaarlijks worden er ook terugvangsten gedaan en is de aanwezigheid van zwaluwen met buitenlandse ringen vastgesteld.

Bij toeval ontdekte ik tijdens mijn ijsvogelonderzoek in 2010 dat op het gronddepot bij Bungalowpark Van de Wetering in Nieuw-Loosdrecht oeverzwaluwen tot nestelen waren gekomen. Volgens eigenaar Ronald van de Wetering was dit de eerste keer dat er oeverzwaluwen in zijn depot zaten. Hij had de vogels al snel opgemerkt en maatregelen genomen om ze te beschermen. Op 16 mei telde ik 25 bewoonde nesten.
Door mijn directe contact met Ronald van de Wetering heeft hij er voor gezorgd dat in 2011 een nog groter deel van de grondberg als oeverzwaluwwand werd ingericht. Dat leverde een prima resultaat op. Op 27 mei zag ik 82 nestgangen! Van de Wetering is enthousiast over de nieuwe broedvogels op zijn terrein en geeft ze alle bescherming die nodig is.

Kolonie bij bungalowpark in Nieuw-Loosdrecht 27-5-2011. Foto: Jelle Harder

Gemeentedepots in 2010-2011
In de Gooi en Vechtstreek zie je dat gemeenten vaak kleine, eigen gronddepots hebben. Hier liggen dus ook kansen om een tijdelijke broedwand voor de oeverzwaluwen te maken. Om te ervaren hoe dat verloopt zijn drie gemeenten benaderd.
Met de gemeente Huizen is al jaren een goed contact. Deze gemeente staat in de regel positief tegenover maatregelen om de natuur te bevorderen. Dat blijkt o.a. uit eerdere contacten over hulp aan zwaluwen, ijsvogels en vogeleilandjes. In 2010 is er een eerste contact geweest over het maken van een wand op het gemeentedepot. Frans Elbers, depotbeheerder bij de gemeente, was direct bereid de mogelijkheden ter plekke te bekijken. Uiteindelijk is half april 2011 met een door de gemeente besteld kraantje een wand van 15 m lengte gerealiseerd. Wat laat in het seizoen; er kwamen geen zwaluwen broeden, maar de wand is er nu.

Aanleg wand op depot gemeente Huizen
15 april 2011

Verschillende contacten in 2010 en 2011 met de gemeente Weesp leverden geen nieuwe broedwand op. Men meldde in 2010 dat de grond gebruikt moest worden en er voorlopig geen mogelijkheden zijn.
Moeizamer verliepen de contacten met de ambtenaren van de gemeente Blaricum. Voor een deel kwam dat doordat ik bij Blaricum met vijf verschillende mensen hierover contact moest hebben. In juni 2010 meldde Blaricum de grond nodig te hebben voor de reconstructie van een deel van de Randweg. Dat werk is al een poosje achter de rug en de betreffende grond ligt er nog steeds, onaangeroerd... Gelukkig maar, mogelijk komt er toch nog een wand op die plek!

Overige depots
In juli 2011 was er informatie over een mogelijke nieuwe broedplaats in een grondhoop bij de manege nabij de wijk Overmeer in Nederhorst den Berg. Op 1 augustus kon ik gaan kijken en heb er gesproken met boer Egbert van den Berg. Deze man liet mij als eerste alle nesten van de boerenzwaluwen zien in de paardenstallen op zijn erf. Over de oeverzwaluwen vertelde hij dat die met wel 40 vogels bij de grondhoop aanwezig waren geweest. Volgens Van den Berg waren ze verstoord door kinderen die er speelden en stokjes in de nestgangen staken. Vanaf zijn erf kon hij dat zelf niet waarnemen. Na deze informatie ben ik bij het depot gaan kijken. Het verhaal klopt. De steilwand was grotendeels ingestort maar ik telde in ieder geval tien nestgangen die nog deels zichtbaar waren. In een van de gangen zat nog een stokje van 50-60 cm lengte. Er waren geen oeverzwaluwen meer aanwezig, er werd ook niet meer gebroed. De vraag is of er in deze nestgangen ook eieren gelegd zijn, m.a.w. of het broedgevallen betreft. In ieder geval zijn de nestpogingen helaas verstoord door de jeugd. Van den Berg weet nog niet wat er de komende tijd met de grond gaat gebeuren. Eind februari/begin maart 2012 wordt weer contact met hem opgenomen. Deze boer staat er in principe positief tegenover dat er in 2012 weer oeverzwaluwen kunnen broeden.
Om de verstoring door kinderen dan te voorkomen heb ik aangeboden in april 2012 een speciale excursie naar die plek te organiseren. De kinderen zullen zo beter begrijpen waarom de zwaluwen met rust gelaten moeten worden.
Het zou mooi zijn als hier de komende jaren een zwaluwwand kan zijn.

Dat oeverzwaluwen graag gebruik maken van mogelijkheden op de kleine depots werd ook bevestigd door een bericht van Engbert van Oort. Hij wist te vertellen dat in 2011 op een grondopslag van de firma De Specht b.v. aan de Rijksstraatweg in Naarden een spontane kolonie was met 52 nesten. Hetzelfde was het geval aan de Machineweg in de Horstermeerpolder op het terrein van Co Prins, hier zaten 20 paar oeverzwaluwen.

Oeverzwaluw *(Riparia riparia)*
Kleinste Europese zwaluwsoort. Lengte 12-13 cm. Gewicht 14 gram . In ons land van maart-oktober. Overwintert in tropisch West-Afrika. Kolonievogel. Broedt in lange horizontale nestgangen o.a. in steile zanderige oevers, afgravingen, gronddepots en kunstwanden. Broedduur circa 2 weken, jongen vliegen uit na 16-20 dagen. Insecteneter. Tussen 2005-2008 was het aantal broedparen in Nederland 22.000-24.700; in Noord-Holland 650-1.000 en in Gooi en Vechtstreek 263-620

Oeverzwaluw Foto: Wim Smeets

Conclusies en aanbevelingen na drie jaar
- Het blijkt dat er duidelijk kansen op gronddepots zijn om oeverzwaluwen broedgelegenheid te bieden. Dat kan voor een jaar zijn, maar evengoed voor meerdere jaren.
- Eigenaren van grote gronddepots houden ondanks veel goede bedoelingen de boot af. Zij hebben altijd wel een reden waarom het niet zou kunnen. Kennelijk is hier meer tijd nodig om er aan te wennen dat bedrijfsvoering en natuur samen kunnen gaan.
- Eigenaren van kleine gronddepots tonen veel meer betrokkenheid bij maatregelen om de zwaluwen van dienst te zijn. Soms is er wat aarzeling, maar die kan snel omslaan in enthousiasme. De resultaten op deze plaatsen blijken erg kansrijk te zijn; de oeverzwaluwen maken er al snel gebruik van.
- Op de gemeentelijke gronddepots liggen ook kansen. Niet altijd even handig is dat je soms met meerdere ambtenaren moet overleggen, wat tot onduidelijkheid en vertraging kan leiden.
Gemeenten die meedoen tonen daarmee duidelijk het belang aan dat zij hechten aan de natuur.
- Met enig speurwerk en oplettendheid zijn er ongetwijfeld nog meer kleine gronddepots in de regio te ontdekken die potentiële kansen bieden als (tijdelijke) broedplaats voor oeverzwaluwen. De samenwerking hierin met de Vogelwerkgroep bevordert het draagvlak voor de uitvoering.
- Vogelwerkgroepen elders kunnen aan de bovenstaande informatie een voorbeeld nemen en in hun eigen werkgebied gaan toepassen. Bedenk daarbij steeds dat je voorafgaand aan de aanleg afspraken maakt hoe en door wie de continuïteit geregeld wordt.